

PEKÁR ISTVÁN

Elmetszett gyökerek

Az idén töltöttem be ötvenedik életévemet. Történelmi távlatban kis idő, mégis átélhettem, hogy szülőfalum, a Nógrád megyei Herencsény, gyermekkorom tradícióit tisztelő, erős, megtartó palóc faluja, szinte a végpusztulás szélére kerüljön. A község lakossága alig három évtized alatt megfeleződött, ha a betelepülők és az őslakosság arányát is nézzük, a helyzet még rosszabb. Eredeti lakosságának csak harmada maradt meg. A többiek szétszéledtek az országban.

Húsz éve falum utolsó helyben élő katolikus lelkészétől, Lengyel Józseftől elkértem az 1746-tól vezetett anyakönyveket. Felmenőimet kutatva kilenc generációig tudtam visszamenni, a bejegyzések szerint az első anyakönyvezett ősöm, Pekár Márton 1683-ban született és 1772-ben halt meg. Ő tehát már élt a török kiűzése, a Rákóczi szabadságharc idején. Az utána következő generációkat sorra véve nevek tucatjait jegyezhettem fel. Egy-egy családba 8-12 gyerek született, ám a felnőtt kort nagyon kevés élte meg. Szinte mindenki a faluból házasodott, tehát a helyi anyakönyvben végigkísérhető a család története.

Mára a helyzet gyökeresen megváltozott. Az 1869-ben született János dédapámnak és testvérének Andrásnak mintegy húsz lakcímen, öt generációban élnek a leszármazottai. Pekár vezetékneven csak két özvegy dédmama él a faluban, s két férje nevét viselő asszony maradt még a nagyszülők sorában. Szükségszerű volt ez az exodus?

A kegyetlen ötvenes évek

A válasz egy szóval nem adható meg. Az évszázadok alatt alig változó palóc falvak körül már évtizedekkel korábban megindult a gazdasági, társadalmi erjedés. A vonattal néhány órányi távolságra lévő Budapest, a salgótarjáni iparvidék árnyékában csoda, hogy a hatvanas évekig megmaradhatott a népviselet, a többgenerációs nagycsalád, a szoros rokoni kötelék, a buzgó vallásgyakorlás.

Néhányan már a két világháború között eljártak dolgozni. Volt, aki hetente kéreppárral járt a közel száz kilométerre lévő Budapestre, mások 11 kilométert gyalogoltak a magyarnándori vasútállomásig. Ők azonban ritka kivételnek számítottak, egyikük sem tartozott a falu meghatározó személyiségei közé.

Igazán jelentős változást a háborút követő beszolgáltatás, kuláküldözés, majd a forradalmat követő téeszesítés hozott. Ekkor a törekvő fiatal férfiak, illetve azok, akik nehezen viselték a nagycsalád regulázó, fegyelmező, az idősek iránt feltétlen tekintélyt követelő kereteit, a városok nagy ipari beruházásai felé fordultak. Édesapámban is a többre vágyás mellett nehéztermészetű nagyapámmal való rendszeres

vitáik érlelték meg a nehéz döntést, hogy az ötvenes évek végén az épülő váci cementgyárba menjen dolgozni. Ő volt az első a generációk sorában, aki az évszázadok alatt verejtékkal, spórolással összegyűjtött földtől elfordult. Ez a nyitás az ötvenes években még a férfilakosság legfeljebb 10-20 százalékát érintette, de az 1961-ben végrehajtott téesszervezés nyomán a férfiak 80 százaléka már az iparba menekült. A földtől való elszakadás gyötrelmétől „megszabadította” őket a hatalom.

Így évtizedek távlatából már könnyűnek látszik az életmódváltás, de országosan valószínűleg ezrek lettek öngyilkosok, pusztultak bele a kollektivizálásba. Ahogyan az öregek mondták, megszakadt a szívük az elvesztett paraszti birtokért, tanyaért. Én már csak a végét értem meg az egyéni gazdálkodásnak, csak az utolsó cséplésre, néhány szüretre emlékezem. A kalákában végzett munkát követő vacsorára. Nem is a vacsorára, hanem előtte a birka nyúzására. A fészter gerendájáról lógó véres testre emlékezem, gyenge gyermeki szívemben ez a kép vésődött a legmélyebbre.

Mégis, az iskolák elvégzése, majd egy rövid – vargabetűnek számító – agronómusi munka után, amikor végleg a fővárosban rekedtem, évtizedeken át minden este a Cserhát hegyei közé szállt a gondolatom, és erős lelkiismeretfurdalás gyötört. Nem hagyott nyugodni a gondolat, hogy a könnyebb életért elhagytam a nehezebb, de igazabb utat. Veszik, kopik mindaz, amit őseim lassan összegyűjtöttek, és én nem teszek érte semmit, hogy megmaradjon. Fájt egyedül hagyott édesanyám, miközben tudtam, hogy vissza nem mehetek, mert álmaimat ott megvalósítani nem tudom. Édesanyámat pedig a saját világából ki nem emelhetem. Népviseletben járt egész életében, minden zsigerében a szülőktől örökölt paraszti világ élt tovább. Az én lelki gyötrelmemet minden életmódváltást vállaló embernek át kellett élnie. Csendes, gyomorfekélyes őrlődésben, vagy a hétfégi vonatok állomásain a füstös, borgőzös restikben.

A villamosítás ára

A téesszesítést alig előzte meg a villany bevezetése. 1958-ban Nógrádsipek felől érkezett a magasfeszültségű vezeték oszlopait állító különítmény, s bár még három éves sem voltam, határozottan emlékszem, amint kis palóházunk mennyezeti deszkáját hosszú nyelű fúrójával egy idegen férfi átfúrta, és a lyukon a konyhai lámpa vezetékét leengedték a padlásról. A negyvenes égő kápráztatóan erős fénnel világította meg a kisablakú konyhát. Hetekig nem tudtunk betelni az esti fénnel. A portára három égő került, egy a konyhába, egy a tornácra, a bejárati ajtó fölé, és egy az istállóba. A tisztaszoba, és nagyapámék hálókamrája a villamosításból kimaradt. A konyhai kapcsoló alá tett konnektort sem használtuk évekig, mert rádiónk sem volt.

A villany megjelenése – kétségtelen jótékony hatása ellenére – a falu lélekszámára mégis tragikusan hatott. A falutól két kilométerre a Teleki uradalom körül 350 lelket számláló virágzó település alakult ki, Liszkópuszta. Liszkó több volt, mint egy uradalmi központ, már az Árpád-házi királyok korából írásos emlékek bizonyítják létezését. Bár a háború, majd az azt követő hónapok rombolásai az uradalmat sem kerültk el – szeszgyárának berendezéseit az oroszok leszereltették, az

épületének tégláit a helyiek széthordták építőanyagként –, a Borsiczky intéző kúriájából kialakított iskolában az ötvenes évek elején 86 gyerek járt.

A villamosítási programból azonban valami okból kimaradt, sőt Herencsény akkori szűklátókörű vezetése a cselédházakból kikívánkozóktól még a telkek osztását is megtagadta. E két döntés következtében Liszkópusztáról megindult az elköltözés, utolsó lakója 1970-ben ment el. A település lakóinak zöme, látva a tanácsi vezetők nemtörődömségét, dacból nem Herencsényben telepedett le, ezáltal a község lakossága egynegyedével csökkent. Az egykor virágzó falucska emlékét ma már csak egy háromszintes klinkertéglás magtár őrzi, elhagyatottságában, kopottságában is egy jobb kort idézve.

A kollektivizálás gőzhengere

Kisgyermekként emlékszem még arra a feszült légkörre, amelyben a téesz-szervezés idején a család élt heteken-hónapokon keresztül. Az agitálókra, akik kérlelve és fenyegetve próbálták nyakas nagyapámat jobb belátásra bírni. Édesapám legjobb barátja, Juhász József volt az egyik agitáló, aki szó szerint könyörgött: Pista bácsi, értse meg, hogy nem tud kitérni a hatalom elől, pokollá fogják tenni az életét, ha ellenáll. Nagyapám nyersen visszatámadott: Nem szégyelled magad, szegény apád forog a sírjában, hogy ilyen gazemberek szolgálatába álltál! Végül megtörtént a belépés, nagyapám azonban kedves Laci lovát inkább elvitte a vágóba, más kezére nem adta.

A téesz, mint szinte mindenütt az országban, egy volt uradalom helyén alakult meg. A Nedeczky kúriában rendezték be az irodát, nagyobbik felét magtárnak használták. Gyerekként a szalon padlójáról vödörrel meregettük zsákokba a búzát. Az ablakok poros spalettái zárva voltak, a félhomály furcsa, szorongó hangulatot árasztott. Valószínűleg hasonló érezhettek a németalföldi művészetkedvelők középkorvégi itáliai utazásaik során, amikor a római romok között legelésző disznókat találtak.

A helyben maradtak, nagyszüleim és édesanyám is beléptek a téeszbe. Az első évek rettenetesek voltak. Teljes káosz uralkodott, minden évben változott a téeszelnök, aki a járási pártbizottságról érkezett, majd dicstelen szereplése után egy távolabbi faluban folytatta. Volt olyan év, hogy a munkaegység 8 forintot ért, egy fizikai munkás napi bére pedig egy munkaegység volt.

A sok furcsaság közül élénken él bennem, hogy a téesz új vezetése valószínűleg felsőbb utasításra, különös dühvel fordult a magánkézben maradt szőlők felé. Szinte minden családnak volt néhány száz négyszögöl szőlője, zöme direkttermő, csak a legjobb gazdák telepítettek valamennyi oltványszőlőt. A tőkék között azonban kitűnő gyümölcsfák díszlettek, ezek évről-évre gazdag termést adtak. A Gyürki-hegyi és a köveskúti szőlőhegy nekünk gyerekeknek olyan volt, mint a paradicsomkert.

A szőlőskertek művelését a szó szoros értelmében üldözték. A falu azon rétegét, akik régen a mezei lopások miatt sokszor kerültek összeütközésbe a törvénnyel, most biztatták, hogy lopják csak a gyümölcsöt. Mi még néhány évig küszködtünk, de végül mi is feladtuk. A bejelentésünk másnapján a juhászt utasították, hajtsa juhait a szép termést ígérő szőlőbe; azok órákon belül visszafordíthatatlanul tönkretették az ültetvényt.

Ez a látszólag jelentéktelen intézkedés is hozzájárult a falu erkölcsi rendjének megbontásához. Korábban a falu lakosságának zöme a határbeli földek végén lévő szilvafák hullott terméséből - más fája alól - egy szemet sem vett fel. Néhány év múlva már szinte mindenki azt vallotta, hogy a közösből lopni nem bűn.

A téeszésítés okozta lelki sérüléseket a helyben maradottak lassan dolgozták fel, de a hetvenes évek elejére viszonylag sikeres téeszközösség jött létre. Az állami támogatások nyomán istállókat építettek, gyümölcsösöket telepítettek, gépeket vásároltak, tenyészállatokat kaptak. Új növényfajok tűntek fel, megjelent a faluban a málna, a ribizli, majd később az uborka, a sárgarépa. Nagypám tanyagazda lett, a mérlegház kezelője. Tetszett neki az új megbízás. A disznótorokra még a gyakran váltódó téeszelnököket is meghívta, közben azonban folyamatosan elégedetlenkedett. A téeszmajorokra jellemző rendetlenség, az állatokkal való rossz bánásmód, a renitens dolgozók megtűrése élete végéig bántotta őt. A mindenkori vezetésnek ezt szóvá is tette, korholását eltűrték, sőt talán értékelték is.

A mélyütés: a körzetesítés

A lassan induló fejlődést azonban a hetvenes évek fordulóján újabb intézkedéssorozat akasztotta meg, immár véglegesen. Ez pedig a tanácsok és téeszek összevonása volt. A magyar falvak évszázados fejlődésük során szinte teljesen önellátóvá váltak, lakói közül sokan néhány közeli vásár, vagy búcsú kivételével át sem lépték községük határát. Nagyanyáim soha nem jártak Budapesten, legmesszebb a 22 kilométerre fekvő Balassagyarmatra jutottak el.

Az elzártságnak bizonyosan volt visszahúzó hatása is, de az önállóságot erősítette, és biztos lelki védelmet is jelentett. Bár szegényen élünk, de nem vagyunk senkire rászorulva, a magunk urai vagyunk. – mondogatták az öregek. Most egy csapásra megváltozott minden. A tanács és a téeszközpont Cserhátsurányba került. Surány nem csak a szomszéd falu volt, de egyúttal a legnagyobb rivális is. Akkoriban még a legényeknek egyfajta beavatást jelentett, hogy a szomszéd falvak legényeivel összemérik erüket. Bál nem múlt el verekedés nélkül.

Az összevonásokkal a herencsényiek úgy érezték, hogy kiszolgáltatottá tették őket Suránynak. Ha a járási székhelyhez, Balassagyarmathoz kényszerítik őket, azt lenyelik, de Surányt nem. Különösen rosszul esett nekik, hogy a sikeres herencsényi téeszt csatolták a veszteséges surányihoz. Egymással nem szerettek dolgozni, a herencsényiek azt tartották, hogy a surányiak lusták, míg a surányiak szerint a herencsényiek kapzsik.

Az új iskola is Surányban épült fel, a gyerekek minden reggel buszra szálltak, köztük én is, és csak délután jöhettünk haza. Már nem tudtam délután kihajtani nagypám tehenét, mint korábban tettem azt éveken át. A pásztorkodást szerettem, de gyakran untam is, vasárnapi futballmeccsek idején, esős, nyirkos tavasszal, ősszel különösen. Így talán még örültem is a körzeti iskolának. A változás látszólag csekély volt, hiszen csak négy kilométert utaztunk. A lelkünkbe azonban óhatatlanul gyökeret vert a gondolat, hogy nekünk mindig buszra kell szállnunk, ha boldogulni akarunk. Huszonheten kezdtük az első osztályt Herencsényben, huszonketten ballagtunk a körzeti iskola „A” osztályában, Cserhátsurányban. A negyvenes éveink

közepére már hatan-heten meghaltak közülünk. Betegségben, balesetben, sorstalanságban.

Különösen tragikusan érintette a körzetesítés a nemzetiségi falvakat. Nógrád megyében 22 nemzetiségi falu van, húsz szlovák és két német. Az összevonások során általában a nemzetiségi falut csatolták a magyar faluhoz, s bár nem üldözték hivatalból az anyanyelvi oktatást, mint a szomszédos országokban a magyart, szinte sehol nem alakult ki megfelelő kisebbségi képzés. A nemzetiségi lakosság zöme elveszítette anyanyelvét.

A nyolcvanas évek végén a Balassagyarmat melletti Szügyben a pedagógusok hónapokig agitálták a szlovák származású szülőket, hogy írassák nemzetiségi osztályba a gyerekeiket. Mindössze két tanulót sikerült összegyűjteni. Inkább tanuljanak angolt, mondták a szülők. Nyilván ennek az önfeladásnak is köszönhető, hogy a szomszédos, felerészben szlovák lakta Terény lakossága időközben megharmadolódott, tehát még inkább sorvadt, mint környezete.

A gazdasági változásokkal együtt tehát megindultak a társadalmi változások is. A hatvanas években a városban dolgozó férfiak egy része szégyellni kezdte népviseletben járó feleségét, megindult a kivetkőzés. Egyre több asszony öltözött „nemesbe”, és egyre többen oldották fel a nagycsaládi köteléket. Voltak, akik megosztották a házat, a kamrában külön konyhát alakítottak ki, külön háztartást vezettek. Mások építkezni kezdtek, többségük már a városban, Balassagyarmaton. Nem kevesen Budapesten vettek lakást. A hetvenes évek fordulóján megkezdődött a falvak látványos kiürülése.

Ma már a falu házainak felében magányos emberek élnek, zömük megözvegyült asszony. Többen annak idején a nagycsalád felbomlásának elindítói voltak. Vajon eszükbe jut-e, hogy egyedüllétük jórészt fiatalkori lázadásuknak köszönhető? Túlzás lenne azonban őket okolni mindezért, csak a kordivathoz csatlakoztak, vagy inkább annak áldozatai lettek.

A társadalmi folyamatokra jellemző, hogy lassan, látszólag csekély változásokat sejtetve alakulnak ki. Annak idején az egykézést is egy kedvezőtlen, de nem túl jelentős folyamatnak tartották, míg Kiss Géza, az ormánsági Kákics református lelkésze anyakönyvi adatokkal be nem bizonyította, hogy száz embernek hetvenhat év múlva már csak hat utóda volt.

Így omlottak össze a nógrádi falvak is, s még az országban vagy ezer település. A kilencvenes évek elején meghalt a falunk utolsó ott élő papja, ma a parókia ifjúsági szállás. Az év nagy részében üres. Az iskola épületének helyet adó Bolza kúria – ahol a német megszállás idején három hónapig rejtőzködött gróf Bethlen István, Magyarország egykori miniszterelnöke –, most egy aktív sportolástól visszavonult német motocross versenyző tulajdonában van. A lakók jó szándékú emberek, de idegenek. Anyanyelvükben, mentalitásukban egyaránt. Nem váltak a falu részévé, mert nem is válhattak azzá.

Az iskolára szükség már nincsen, évente csak egy-két gyerek születik a faluban, lassan a cserhátsurányi körzeti iskola is a bezárás szélére jut. A gyerekeknek valószínűleg Balassagyarmatra kell majd járniuk.

Önfenntartó faluból élhetetlen vidék

Ha a gazdálkodás színvonalát nem a gépesítettséggel, a kibocsátott élelmiszer mennyiségével, a mezőgazdasági foglalkoztatottak minél alacsonyabb számával, hanem a megművelt terület arányával, az állatlétszámmal, a természet adta lehetőségek kihasználásával mérjük, akkor egyértelmű, hogy a nógrádi kis falvak mezőgazdasága a XX. század középső harmadában – a téesz-szervezés előtti állapotáig – volt a csúcson. Akkor minden talpalatnyi földet megműveltek, a parcellák végére gyümölcsfákat ültettek, a réteket, útszéleket évente kétszer lekaszálták, az őszyepet legeltették, a bokrokat kiirtották. Az erdőt is lelkiismeretesen karbantartották, ahogyan a dűlőutakat, az árkokat, a forrásokat, az útszéli fészületeket. A legtöbb család rendelkezett egy pár lóval, néhány szarvasmarhával, egy-két kocával és szaporulatával, kéttucatnyi tyúkkal, ugyanennyi libával, esetleg kacsával, nyúllal. Minden második, harmadik család tartott 20-30 birkát, ezeket tavasszal kiadták a juhásznak, ősztől tavaszig otthon gondozták. Sokan méhészkedtek, a legtöbb férfi tudott fát szemezni, a kertek végét gyümölcsösök zárták le.

A gazdák mindegyike adót fizetett; anyai nagyapámnak, aki a falu egyik legmódosabb gazdája volt, a két világháború között egy vagon búzát kellett évről évre eladnia, hogy adóját kifizesse. A gazdák egymással vetélkedve jótékonykodtak, önszántukból tatarozták a község tulajdonában lévő épületeket, a templomot, az iskolát, a parókiát, a bikaistállót, a szeszfőzdét. Mindez erősítette öntudatukat, nem szorultak az államra, a hatalomra, sőt ők „támogatták” azt. A korunk vívmányának tartott szociális hálót nem ismerték, de nem is hiányzott nekik. A rokonok, komák, barátok egymást kisegítették, az öregeket a földért halálukig gondozták az örökösök. Természetesen akkor is voltak összeférhetetlen emberek, akik kellemetlenné tették a közeli hozzátartozók életét, de a nagycsalád vigyázó tekintete mellett korántsem volt az a kiszolgáltatottság, ami manapság tapasztalható.

Álságos rendszerváltás

Minden hibája ellenére a téesz volt az önfenntartó falu utolsó gazdasági képződménye, amely még a falu organikus fejlődésére épült. A célja mindenképpen a falusi lakosság egy részének munkával való ellátása volt. Nem volt azonban igazi szövetkezet, vállalatként működött, hiszen a tagságban a tulajdonosi tudatnak még a csírája sem alakult ki. A vezetés gyakran nem a tagság javát kereste, hanem a járás, a megye felé próbált vagy kényszerült igazodni. Az országosan sikeres téeszek teljesítményüket a kiskapuk meglelésével, a még megengedhető változásokra nehezen reagáló országos vezetés ellenében érték el. A furcsa helyzet ellenére a Szovjetunió hatalmas piacára termelő téeszek zöme jól, vagy elfogadhatóan gazdálkodott, önmagát külső segítség nélkül fenntartotta, miközben a falu még mindig jelentős részének munkát adott. A gyengébb téeszeket kedvezőtlen térségi támogatásokkal, melléküzemágakkal tartották versenyben, olykor csak életben. Több mezőgazdasági szakterület nemzetközi szintű eredményeket produkált, a magyar agrárszakemberek felkészültsége – a nyelvtudás kivételével – közelebb állt a világ élmezőnyéhez, mint az ipari vagy szolgáltató ágazatokban dolgozóké.

A rendszerváltással ez a sok hibát hordozó, ideológiai, és nem gazdasági célok szerint létrehozott nagyüzemi agrárrendszer összeomlott, tovább rontotta a kistelepülések helyzetét. A falu hétköznapijában tevékenyen résztvevő – helyi futballcsapatot, hagyományörző csoportot, nyugdíjas-kört támogató – téeszek maguktól összeroppantak, vagy szándékosan tönkretették őket. A téeszmajorok egy része korrupt felszámolóok révén méltatlan kezekbe került. Az állatállományt eladták, a földek zöme távol élő idegenek tulajdonában van.

Bár a munkanélküliség az egekbe szökött az ezredfordulóra, négy-öt falun át-mehettünk, hogy egyetlen háziállatot láttunk volna. A nógrádi falvakban egykor szinte minden kertben málna, ribiszke, uborka termett, a családoknak tisztességes jövedelemkiegészítést adva. A konzervgyárak, hűtőházak tökehiánya, csődje miatt akadozott, majd megszűnt a felvásárló rendszer. Ma már üresek a kertek, nem telepítették újra a kiöregedett ültetvényeket. A nyugdíjasok háztáji gabonajuttatásáról, téli tüzelőjéről a téesz gondoskodott, ma ez sincs. Az önkormányzat küszködik, a legjobb szándékkal sem tudja pótolni mindazt, ami elveszett.

A téeszvilággal a határ képe megváltozott, a szántók egy részét elhagyták, mert géppel csak nehezen művelhették, az árokpartokat, útszéleket már nem kaszálták, a legelők bokrait ritkábban irtották, az erdőt is lassan felverte a gaz. Mindez azonban még kielégítő állapot volt a rendszerváltással beköszöntő gazdátlansághoz képest. A téesz, bár a hegyvidéki szántók negyedét, harmadát elhagyta, a marha- és juhállományt megtartotta. A kárpótlással a földek zöme idegen kezekbe került, akiket csak spekulációs szándék vezérelt. A szándékukat mindenki látja: a földet minden ráfordítás nélkül – a földalapú támogatások felhasználásával – birtokolni addig, amíg az uniós csatlakozás árfelhajtó hatása nem érvényesül. Az egy-két aranykoronás földek már ma is a kárpótlási ár 200–400-szorosát érik. Az egy aranykoronás legelőt 500 forintért kaphatták meg, most már legalább 200 ezer forintot ér.

Ezeknek a gyenge földeknek a zöme azonban teljesen elvadult, hiszen néhány kecske kivételével nem maradt kérődző állat a falvakban. Az egykori állattenyésztési telepeket a befektetők annyiért szerezték meg, hogy az azonnal eladott állatállomány a vételárat bőségesen fedezte, az épületek, berendezések már ajándékba maradtak. A telepek egy része még ma is üres, az elszaporodó patkányoktól a közeli utcák lakói szenvednek, az üzemi utak betonjának repedéseiben cserjék nőnek.

Miért történt mindez? Az egykori sikeres gazdák már megöregedtek, gyermekeik városban éltek, az istállóból garázs lett, a pajtát szétszedték régen. Ők a földet a termőképessége alapján tartották számon, s ha művelni nem tudták, már birtokolni sem akarták. Nem értették, hogy a földnek már nem a termőképessége a fontos, hanem az ingatlanértéke. Mire észbe kaptak, már idegenek kezében volt minden. Az egykori közbirtokossági földek, a falu legelői is.

A helyiek mindezt úgy élik meg, hogy kifosztották, meglopták őket. A lakosság alig leplezett gyűlölettel szemléli az új földtulajdonosokat; sokan, ha tudnak, borsot törnek az orruk alá. A gazdálkodással próbálkozó tulajdonosok alkalmazottai csak néhány hónapig tartanak ki. A traktoros eladja a gázolajat, vagy saját zsebre szánt, arat, a pásztor eladja az abrakot, a kecskegidát. Az üresen álló téeszmajor mozdítható vaselemei, villanyvezetékei már régen a méhtelepen vannak. Morális és gazdasági sivataggá válik a magyar vidék.

S társadalmi sivataggá is. Az egykor oly erős faluközösségek zöme szétesett, vagy töredékére olvadt. A kis falvakban jó ideje nincs pap, nincs pedagógus, állatorvos, nincs értelmiség, az önmaga sorsáért felelős, közösségeiben tevékeny embertípus kiveszőben van. A helyben maradt diplomás emberek zöme nem él értelmiségi életet. Nem járát újságot, nem vesz részt a falu közéletében, talentumát nem kamatoztatja a közösség érdekében, amelytől kezdeti munícióját kapta, amely elindította a felfelé vezető úton.

A helyben maradt lakosság iskolázottsági szintje alacsony, a meglévő szaktudás jó része nem felel meg a mai kor követelményeinek. A hatvanas években elkezdődött elvándorlás a nyolcvanas évek végére lelassult, de helyére lépett az előregedés. Kevés a fiatal, a még megmaradt óvodák, iskolák létszámgondokkal küzdenek, a magasabb képzettségű fiatalok zöme elhagyja a térséget.

A globalizáció hatására a térség önellátási szintje a minimálisra csökkent. Az ősi paraszti tudás szinte nyomtalanul elvész. Nincs helyi ipar, nincsenek biztos munkahelyet jelentő nagyobb agrárvállalkozások, a munkanélküliség gyakran eléri a 30–40 százalékot is. Az emberek közül sokan a leszázalékolásba, a korai nyugdíjba menekülnek. Régen egy-két korhely ember volt a faluban, ma a megfeleződött lakosság ellenére két-három tucat. Egész napjukat a kocsmák valamelyikében töltik, gyakorlatilag a legközönségesebb napszámosmunkára sem foghatók. A feleségek emberfeletti erővel őrzik a család megszokott életszínvonalát, szinte csoda, hogy telik ételre, kávéra, a családi, társadalmi események megünneplésére, az öreg Zsiguli üzemképes állapotban tartására.

A térségre a felaprózott birtokszerkezet a jellemző, alig van biztos piaccal rendelkező, a lakosság körében természetesi hagyományokkal bíró termék. Az emberek hajlandósága a szövetkezésre minimális. A gazdag néprajzi örökség, a természeti értékek hasznosítására kicsi az érdeklődés, hiányzik a turizmus infrastrukturális háttere is.

Az utolsó lehetőség

Elolvasva azonban túlzottan kegyetlenek ezek a sorok, így önmagukban nem is igazak. Szülőfalum környékén legalább tucatnyi kivételes képességű, aktív embert ismerek. Herencsény rendszerváltást követő vezetői évtizedekre kiható fejlesztéseket indítottak el a faluban. Igaz, rájuk is jellemző a politikai megosztottság. Egy kis falu három-négy aktív közösségformáló embere gyakran még köszönő viszonyban sincs egymással, holott néhány éve még rokonok, barátok voltak. Mégis ezek az értelmiségiek a magyar vidék reménységei. A gazdasági lemaradás ugyanis behozható, ha értelmes, összetartó közösség megfelelő célt tud maga elé tűzni.

A Belső-Cserhát falvait most fedezik fel azok az üzletemberek, befektetők, akik lehetőséget látnak a Csipkerózsika-álmából éppen csak ébredező, elhagyott vidékben. Ők bizonyítják, hogy a térségnek igenis van forrásvonzó ereje. Gyönyörű a táji környezet, egyedülálló biológiai sokszínűség jellemző a régióra. A tájegység kiváló vadászati lehetőségeket kínál. A vidék gazdag épített és tárgyi örökségekben. A lakosság híres palóc vendégszeretetéről. A csatornázás kivételével a nagy infrastrukturális rendszerek kiépültek. Még élnek a turisztikai vonzerőt jelentő palóc hagyományok, még fellelhetők a térségben a népi kézművesség hagyományai. A fazekasság,

a kemenceépítés, a szövés, fonás, hímzés, fafaragás. Feléleszthető lenne még a kézimunkaigényes növények termesztése, hatalmas kihasználatlan szántó- és legelőterületek állnak rendelkezésre.

S a felfedezők között ott találjuk a városi léttől, a globalizáció vadhajtásaitól megcsömörlött városi értelmiségieket, és a lecsúszottakat, a lakásmaffia áldozatait is. A változások küszöbön vannak, megkerülhetetlenek, s most van az utolsó pillanat, amikor még az elvesztegetett lehetőségek egy része visszahozható. Ehhez azonban egy nagyon céltudatos, határozott jövőképpel rendelkező községi vezetésre van szükség. Akik már nem sodródni akarnak a rendszerváltás gátlástalan, gyakran kalandorlelkű szerencselovagjainak gazdasági hókuszpókuszait szemlélve, hanem a község érdekeit szem előtt tartva szigorú keretek közé szorítják tevékenységüket.

Önmagában erre a kemény kiállást igénylő feladatra kevés az önkormányzati képviselőtestület, amelyet gyakran osztanak meg politikai szekértáborok, és gazdasági érdekcsoportok. A községben élő értelmiségiek, törekvő vállalkozók, a faluból elszármazott, de gyökereiket ápoló városiak, a betelepüléssel kacérkodók együttgondolkodása, az elképzelések következményeinek feltérképezése jelentheti a megoldást.

A jószándék, a szépívű tervek nem érnek semmit, ha nincs pénz! – hangzik a kétkedő szó, pedig ez nem igaz. Még a mai, nyomorúságos időkben is több a pénz, mint a jó ötlet, miközben a meggondolatlan parcellázások, a deviáns családok rászabadítása egy idősök lakta településrészre, az átgondolatlan ipari beruházások véglegesen tönkretelhetnek egy falut.

Szülőfalum, Herencsény csak egy Magyarország halálraítélt, sorvadó települései közül. A rendszerváltás meghozta az infrastruktúrát, van víz, gáz, telefon, kábeltévé, a környéken csatornahálózat is, csak már későn jött a segítség. Az életerő elfogyott, évente csak egy-két gyerek születik, de már ezek sem az évszázadokon át ott élő, a falut, a szántóföldeket a környező erdőktől verejtékkel elhódító családok utódai, hanem betelepülők. Atlantiszként eltűnik tehát egy világ, azoké, akik még ismerik a dülők nevét, az útszéli kereszték állításának történetét, a családi birtokok határkaróinak helyét.

De talán nem vész el minden. A község idős embereivel többórás interjúk készülnek, a régi fényképeiket összegyűjtik. A falu mesemondójáról könyv készült, ahogyan előrelátó polgármesterek a falu történetét is feldolgoztatták. A régi palóc-házak újra értéket képviselnek, áruk gyakran meghaladja a hatvanas évek kockaházainak értékét.

Sajnálatos az őslakosság térvesztése, de törvényszerű. A helyben élők soha nem érzékelik, és ezáltal nem is értékelhetik megfelelően megszokott környezetük kincseit, amelyekért mások otthagyják a városi kényelmet, a látszólag jobb életteret. A természet érintetlensége, a távolsággal kékülő dombok, hegyek íve, a levegő tisztasága mind-mind olyan érték, amit a helyben lakó nem tart sokra.

A visszatérés

A magyar agrárnépesség az Európai Unióhoz való csatlakozást rosszul élte meg. Én azonban azt látom, hogy a tizenöt évig néptelen nógrádi legelőkön megjelentek az állatok, elsősorban a húsmarha. Két éve még csak két marhatelep volt a megyében, most tizennégy van. Mindez még mindig nagyon kevés, de a nekilendülés látványos.

Magam is hasonló vállalkozásba fogtam, egykori egyetemi évfolyamtársammal húsmarha telepet létesítettünk Herencsényben, a Gyürki-hegyi szőlők helyén. A társam, a biatorbágyi Németh László állatkereskedő, a helyi felügyeletet Balassagyarmaton élő János bátyám látja el. Én hetente egy-két napot töltök lenn, ilyenkor az állatgondozói és éjjeliőri feladatokat is átvállalom. Bár a munka nehéz, a zöld mezőn felépített karám és szín környékén esős időben térdig ér a sár, de sok örömnünk van abban a munkában, amit gyermekként az övenes-hatvanas években nagyapánk kampósbotjának fegyelmező árnyékában nyugnek tekintettünk.

Amikor a munkához 2005 tavaszán hozzáfogtunk, csak egyszerű befektetésben gondolkodtunk. Amikor azonban az első állatok megérkeztek, és szagukat felém hozta a szél, összeszorult a torkom. Abban a pillanatban tudtam, hogy az elmetszett gyökerek kisarjadnak. Hátralévő életemből egyre több időt szeretnék Herencsényben tölteni, hogy egyszer majd végleg ott maradjak.

Ezek az elmetszett gyökerek ott vannak mindannyiunkban. Egy madárhang, egy illat, egy napkelte képe megindíthatja a sarjadást. Sokan napi megélhetési gondokkal küzdenek, nincs mire sarjadnia a gyökérnek, de nem csak milliós beruházásban gondolkodhatunk. A szülői, nagyszülői ház, egy olcsón megvásárolható porta is lehet az új honfoglalás alapja.

Végezetül

Milyen lesz a jövő Herencsénye? A jövő falujának magva az én álmom szerint kisebb-nagyobb embercsoportok menedéke lesz, akik a globalizáció falansztervilága helyett önálló arcot, karaktert akarnak, a szerves fejlődés apró, megfontolt lépései szerint építik környezetüket. Rájuk vár a nemzeti karakter megformálása is. Bizonyosan lesznek ilyen közösségek, csak azt nem látjuk ma, hogy mennyi. Ahhoz, hogy meghatározó legyen a számuk, az a családi nevelés, a közösségi élet mellett az oktatásnak, az egyetemi képzésnek is megkerülhetetlen feladata lenne. Különösen az agrárképzésnek, illetve a vidéki értelmiség képzésének. Erre a mai tömegképzés nem igazán alkalmas, mert nem erre a küldetésre készít fel.

Az embert a kultúra emeli fel, teszi alkalmassá céljai megvalósítására. A kultúrált ember nem csak iskolázott, olvasott, művelt. Szilárd jellem, erős érdekérvényesítő képesség, küldetéstudat, közösség-szervező erő, a gyengébb iránti felelősség jellemzi. Ilyen vidéki értelmiségre van szükség.

A jövő faluja egyébként rendelkezni fog egy tucatnyi mesteremberrel, akik a helyi közösségnek szolgáltatásokat végeznek. Nem feketén, mint mostanság, hanem főállású megbecsült mesterként, ahogyan ez tőlünk nyugatra természetes. S lesz néhány árutermelő vállalkozója, akik alkalmazottakat is tartanak, s néhány értelmiségije, akik talán távmunkát végeznek, vagy ingáznak. A lakosság zöme alkalmazott lesz, jövedelem-kiegészítésként turizmussal, házi termékek készítésével is foglalkozik, szép falusi ünnepeket tart. Búcsút, falunapot, szüreti bált, ahová a rokonok, barátok, elszármazottak vissza-visszatérnek.

Véleményem szerint megszűnik a mai önkormányzatok apparátusa, hiszen a bérek, közterhek túlon túl nagy terhet rónak a költségvetésre. Lesz azonban a közösség és a térség céljait megfogalmazó testület, tehát lesz polgármester és lesznek

képviselők. Az informatika eszközeivel ugyanis az egykori járások méretében végezhető az adminisztráció, 25–30 kis falu képezhet egy mai körjegyzőséget. Az iskolák száma sajnos tovább csökken; lehet, hogy tíz falunak lesz egy iskolája. Furcsa világnak tűnik ma, de a nógrádi kis falvak így maradhatnak fenn, mint népes tanyabokrok, ahol kellemes az élet, és az adminisztrációt, mint ma a vállalkozások könyvelését, valahol végzik.

Hiszem, hogy aki a falusi lét boldogságára vágyik, nem közeledhet befektetőként, spekulánsként, a helyiek kihasználására épített tervekkel. Amikor Albert Kázmér herceg 1818-ban létrehozta a mosonmagyaróvári gazdaképző intézetet, a megnyitón Wittmann Antal, az első igazgató a gazda erkölcsi tartására hívta fel a figyelmet. Ez határozza meg a gazda igazi értékét – mondta, ami nélkül a tudás holt tőke maradt. Napjainkban különösen igazak ezek a jobbágyfelszabadítást megelőző, majd kétszáz éve elhangzott szavak. A harmadik évezredben is itt kell keresnünk a magyar vidék jövőjét is.

* * *

Ez az írás egy próbálkozás, a tárgyilagosságra törekvésnek, és a folyton előbukkanó érzelmeknek sajátos keveréke. Bizonyosan vannak tévedések, aránytévesztések, tétovázások, hiányosságok. Nem tudom, hogy milyen lesz a jövő Herencsénye, mi lesz a sorvadó falvak sorsa, de amíg ember él a földön, megvan a megújulás lehetősége is. Mint a török hódoltság idején, a magyar falvak őslakossága részben eltűnik, de jönnek új telepések, akik talán kevésbé életrevalóak a letűnőknél. Ott vannak azonban közöttük azok, akik felnőnek a feladathoz, és új világot teremtenek a pusztában. Most újra ilyen sorsfordító időket élünk. Biztató, hogy a XX. század purgatóriuma után több az erőnk, az előretekintő tapasztalatunk, hogy megmentsük azt, ami mentésre érdemes. Ennek egy része beépül majd utódaink életébe, más része a múzeumok részévé válik, vagy az enyészeté lesz végérvényesen.